

BABJÁK ILDIKÓ

Az írástudatlanok váltóképessége a dualizmus idején*

A 19. századi ipari-technikai forradalom során Európában nemcsak a munkafolyamat, az eszközök és így a végtermékek modernizálása, hanem az egész társadalom „átgyúrása” zajlott, az emberek mindennapi szokásainak, világlátásának forradalmaként is tekinthetünk rá. Az ipari forradalom kulturális forradalom is volt egyben, amely az írásbeliség nagyarányú és a korábbiakhoz képest gyors ütemű elterjedését hozta magával.

Az írásbeliség diadalmenete a 16. században kezdődött, de a tömeges írni-olvasni tudás csak 1750 és 1850 között jelenik meg, és akkor is csak Nyugat-Európa egyes részein.¹ A 16. századi fellendülés három támponton nyugodott: az anyagi kultúra fejlődésén, amely egyre többeknek adott lehetőséget és időt az írás-olvasás elsajátítására; a reformáción, amely az emberek széles tömegeit kívánta meggyőzni a maga igazáról, de kellő számú hittérítő híján ezt szóban nem tehette; végül pedig a könyvnyomtatáson, amely lehetővé tette, hogy viszonylag olcsón egyszerre sok emberhez szóljanak.² A töretlen fejlődés eredményeként a 19. század derekára az írni-olvasni tudók aránya Európa egészére vetítve 50% körüli volt, jókora különbségekkel. Dániában, Németországban, Hollandiában, Svájcban, Svédországban, Finnországban és Norvégiában például nem érte el a 30%-ot az írástudatlanok aránya; 30–50% közötti volt Angliában, Belgiumban, Franciaországban és Ausztriában. Magyarország – Görögország, Itália, Spanyolország, Portugália, Románia, Bulgária, stb. mellett³ – azon országok közé tartozott, ahol 50% fölötti volt az írástudatlanság aránya.⁴ Az írásbeliség elterjedésének tekintetében teljesen megbízható adatokkal még korunkban sem rendelkezünk: gyakran összemósódnak a csak olvasni és az írni-olvasni tudás mutatói, néha nem világos, hogy egy-egy százalékos adat a teljes népességre, a felnőtt népességre vagy csupán a felnőtt férfiakra értendő-e. (A nők literációját minden korban jelentősen elmarad a férfiakétól.) A literáció szintjét egyes munkák a házasságkötéskor és a sorozáskor aláírni

* A tanulmány a Deák Ferenc Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Grabe, William: *Writing Research*. In: *International Encyclopedia of Linguistics*. Ed. by William Bright. Vol. 4. Oxford, 1992. 251.

² Míg az ókorban és a középkorban Európa déli területein terjed inkább az írni-olvasni tudás, a reformáció következtében a helyzet megfordult, s a 17. század végére az északi, a reformáció által meghódított területek kerültek az élre. 1700 körül már Hollandia és Anglia a két leginkább literátus ország. A protestáns országokban ez idő tájt 35–45%, a katolikus országokban 20–30% az írni-olvasni tudók aránya, Kelet-Európát nem számítva. Cípolla, Carlo M.: *Literacy and development in the West*. London, 1969. 61.

³ Oroszországban még ezen államoknál is szomorúbb állapotok uralkodtak, ugyanis a lakosságnak csak 5–10%-a tudott írni és olvasni. Cípolla: *Literacy and development*, 113–115.

⁴ Cípolla: *Literacy and development*, 113–115.

tudók és nem tudók arányán mérik, arról viszont nincs megbízható adat, hogy közülük hányan voltak olyanok, akik csupán a nevük „alárjazolására” voltak képesek, lényegében azonban írástudatlanok voltak; másfelől arra sincs semmilyen támpontunk, hogy a nevüket aláírni nem tudók közül mennyien tudtak ennek ellenére olvasni.⁵

A 19. századi etnokulturális folyamatok vizsgálata alapján az alfabetizációt két tényező határozta meg: a vallásfelekezet és az állam (nemzet). Skóciában például az ipari forradalom kezdetén a felnőtt népesség 80%-a tudott írni, Angliában viszont ez az arány „csak” 60%-ra tehető. A skót előny a presbiteriánus egyház szerepének köszönhető, ám az ipari forradalom mégsem Skóciát, hanem Angliát tette világelső iparos nemzeté, tehát elsődlegesen nem a vallásfelekezet az oka az iparosodás fellendülésének. A válasz sokkal inkább az iskoláztatásban keresendő, ahogyan azt Ausztriában és Poroszországban a felvilágosult abszolútizmus iskoláztatásban betöltött szerepe mutatja.⁶ Magyarországon az iskoláztatás előzményei 1777-ig, a Mária Terézia-féle Ratio Educationis első kibocsátásáig vezethetők vissza. A 19. században már több olyan rendelkezés is született, amely kedvezően befolyásolta az alfabetizáció arányának növekedését: a helytartótanács 1845-ös rendelete Magyarország elemi tanodáinak szabályairól, a neoabszolútizmus 1850-es iskolareformja és az Eötvös-féle népiskolai törvény (1868:XXXVIII. tc.).

Nemcsak az írástudatlanság aránya, hanem az írástudatlanság arányának változása is lényeges szerepet játszott. 1870-ben a történelmi Magyarország hat éven felüli lakosságának 58,16%-a sem írni, sem olvasni nem tudott, a szűkebb értelemben vett Magyarországon ez az arány 51,01% volt, míg Erdélyben a lakosok 78,67%-a, Horvát-Szlavónországban pedig 84,10%-a volt analfabéta.⁷ Az ezt követő tízévenkénti népszámlálások adataiból jól látszik az a dinamikus fejlődés, amelyet Magyarország az eötvösi iskolareformot, az általános iskolakötelezettség bevezetését követően az alfabetizáció útján bejárt.⁸ Az adatok azt is nyilvánvalóvá teszik, hogy minden erőfeszítés ellenére a történelmi Magyarország területén a népesség jelentős csoportjai még a 20. század elején is kívül maradtak az írott kultúra világán.⁹

A Függelékben közölt táblázat az 1901. évi állapotok alapján illusztrálja a lakosság írástudatlanságának arányait az egyes országrészek népessége szerint.¹⁰ Eszerint a lakosság 48,4%-a, azaz 8 142 117 fő volt analfabéta. Az írástudatlanság olyan komplex problémaként jelentkezett, amely számos mélyreható társadalmi következménnyel járt. Nemcsak a váltóképesség megadása vagy meg nem adása tekintetében – mint ahogyan azt a későbbiekben látni fogjuk – osztotta meg a közvéleményt, hanem például az új választójogi törvény javaslatának¹¹ kidolgozása kapcsán is 1871-ben. Az általános választójog megadása vagy meg

⁵ Chartier, Roger: *The Practical Impact of Writing*. In: *A History of Private Life*, III. Ed. by Roger Chartier. Harvard University Press, 1987. 112.

⁶ Kövér György – Gyáni Gábor: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig...* Budapest, 2006. 154.

⁷ 1870-től tízévenként tartottak népszámlálást, amely adatai feltüntették a lakosságon belül az írni és olvasni, illetve a csak olvasni tudók és az analfabéták számát. Tóth István György: *Mivelhogy magad írást nem tudsz...* Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Budapest, 1996. 229.

⁸ *A Magyar Szent Korona országaiban 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei*. Pest, 1871. 227–232., 239-re hivatkozik. Tóth: *Mivelhogy magad írást nem tudsz...* 229.

⁹ Tóth: *Mivelhogy magad írást nem tudsz...* 229.

¹⁰ A táblázatot lásd a Függelékben.

¹¹ A magyar kormány 1871. november 8-án nyújtotta be az országgyűlésnek a választójogi törvény javaslatát. Gerő András: *Az elsőpró kisebbség*. Budapest, 1988. 32.

nem adása körüli vitákban ugyanis az életkori cenzus mellett a műveltségi cenzus, tehát az írni-olvasni tudás került a figyelem középpontjába.

A dualizmus korában a váltóképesség korlátozásának problémája általában véve is megosztotta a társadalmat, és e „vitacsomag” részeként bukkant fel – a politikai viták speciális szakmai leágazásaként – az írástudatlanok váltóképességének kérdése.

A váltóképesség fogalma, változatai és korlátai

A váltó intézménye hazánkban nagyon szerény múltra tekinthetett vissza. 1840-ig még a kereskedők sem nagyon ismerték, a leghíresebb korabeli jogászok és publicisták, sőt a váltótörvény elkészítésére 1839-ben kiküldött országos bizottság előtt is idegen volt a váltójog. Pedig ezen bizottság tagja volt Deák Ferenc, Szentkirályi Móric, Szentiványi Károly, Zsedényi Ede, Klauzál Gábor, Pulszky Ferenc is, mégsem kezdtek hozzá a törvény előkészítéséhez, amíg Wildner Ignác, bécsi jogtanár szakértőként nem csatlakozott hozzájuk.¹²

A váltót tehát mint a magyarok körében alig ismert, de Nyugat-Európában általánosan elterjedt, nemzetközi fizetési és hiteleszközt ültették át jogrendszerünkbe. Nálunk a váltót 1840-ig csupán a külföldiekkel való kereskedés során, kizárólag kereskedelmi célokra használták, és csak az 1840. évi váltótörvénnyel vett a váltóforgalom élénkebb lendületet. Az 1840. évi váltótörvény alkotásakor még nem voltak meg a magyar jogrendszerben a váltójog alapelvei és irányelvei, így természetesnek látszott, hogy átültettük azokat az elveket, amelyek a velünk már addig is háromszáz éves közjogi kapcsolatban élő osztrák tartományokban éltek. Ezen elvek között szerepeltek a váltóképességet korlátozó intézkedések is, így került az 1840. évi váltótörvényünkbe a papok és a nők váltóképességének megtagadása.¹³ Ez a váltótörvény 1876-ig, az új váltótörvény megalkotásáig maradt hatályban, amely már az általános váltóképességet deklarálja. Az újabb rendelkezést egy évtized múltán bíráló Tóth Gáspár komáromi ügyvéd szerint azonban „az épület alapos berendezésénél [...] általános dogmák, csillogó frázisok és magasztos elvek képezték a kiindulási pontot, s nem a nép igényei, nem a nemzetgazdasági követelmények, nem a lakosság anyagi érdekei”.¹⁴ A szabadelvűség és a jogegyenlőség jelszavai jegyében eltörölték az uzoratórvényeket és a kamatmaximumot, proklamálták a szabad ipart és kereskedést, megengedték a paraszti telkek szétदारabolását, és kimondták az általános váltóképességet.

A 19. századi magyar váltójogi irodalomban számos, egymással össze nem egyeztethető nézetet találni a váltóképesség mibenléte, fogalma, különösen pedig változatai tekintetében. Míg Apáthy István – az Európa-szerte tapasztaltakhoz hasonlóan – cselekvő és szenvedő váltóképességet különböztetett meg,¹⁵ addig Plósz Sándor, vitatva ezen felosztás jogá-

¹² Tóth Gáspár: *A váltóképesség korlátozásáról*. Jogtudományi Közlöny, 20. évf. (1885) 38. sz. 298. Tóth lábjegyzetben utal arra, hogy Wildner a kiküldött bizottságnak előadásokat tartott, melyeket még báró Eötvös József is sokáig emlegetett.

¹³ 1840. évi 15. tc.: 9.§: „Idegen váltók által, azoknak kibocsátásában, forgatásában (Giriren), elfogadásában (Acceptiren), vagy azokérti kezeskedésben (Verbürgen) magát minden teljeskorú kötelezheti, ki terhes szerződést törvényesen tehet. Az asszonyok és hajadonok azonban, hacsak mint kereskedők a törvény értelmében bejegyezve nincsenek, idegen váltókra nézve sem bírnak szenvedő váltó-képességgel.

11.§ Váltóbeli kötelezést vállalni semmi tekintetben nem képesek: a) Bármely vallásbeli papi személyek; b) A szerzetesek; c) Valóságos szolgálatban lévő katonai személyek.” Corpus Iuris Hungarici (a továbbiakban: CIH)

¹⁴ Tóth: *A váltóképesség korlátozásáról*, 298.

¹⁵ Apáthy István: *Anyagi és alaki váltójog*. Budapest, 1884. 83.

szi megalapozottságát, azt vallotta, hogy a váltóképesség mindig cselekvési képesség, így a váltóképesség nem lehet szenvedő, az mindig cselekvő.¹⁶ A korabeli európai váltótörvények általában a szenvedő váltóképességet a szerződési képességgel hozzák összefüggésbe, az egyes államok szabályai csak abban térnek el egymástól, amennyiben máshol húzzák meg a szerződési képesség korhatárát.¹⁷

Az 1876. évi magyar váltótörvény az alábbiak szerint szabályozza a váltóképességet és szab életkori határt: „1. § Szenvedő váltóképességgel bír mindenki, a ki terhes szerződéseket jogérvényesen köthet. Nem teljeskorúak szenvedő váltóképességgel csak az esetben bírnak, ha önállóan ipart űznek.”¹⁸ Teljeskorúnak az minősült, aki betöltötte 24. életévét.¹⁹ Logikus, hogy az önálló iparűzéshez a jogalkotó megadja annak lehetőségét, hogy az illető váltójogi kötelezettséget vállaljon, még akkor is, ha kiskorú. A korabeli jogalkotás szerint kiskorú az, aki élete 14. évét betöltötte, és ezen személyek „arról, a mit szolgálatuk és munkájuk által szereznek, szabadon rendelkezhetnek, ha fentartásukról maguk gondoskodnak”.²⁰ Az önálló iparűzésen túl voltak olyan élethelyzetek, amelyek alapján a 24. évüket még be nem töltött személyek is szenvedő váltóképességgel rendelkeztek.²¹ Az egyik ilyen eset, ha a gyámhatóság nagykorúsít egy 18. évét betöltött kiskorút, és ezáltal teljeskorúvá válik.²² Ezen túlmenően azon 20. évüket betöltött kiskorúak is rendelkeznek szenvedő váltóképességgel, akik azáltal válnak teljeskorúvá, hogy vagyonukat szabad rendelkezés céljából – gyámhatósági jóváhagyással és apjuk beleegyezése mellett – átveszik, vagy önálló háztartást alapítanak.²³

¹⁶ Plósz Sándor: *A magyar váltójog kézikönyve*. Budapest, 1889. 67. sk.

¹⁷ 1840. évi váltótörvényünkben az 1.§ határozza meg, ki rendelkezik szenvedő váltóképességgel: „szenvedő váltóképességgel bír mindenki, a ki terhes szerződéseket jogérvényesen köthet”. Ugyanígy fogalmaz a német váltórendszabály 1. cikke is. Érthető a német és a magyar jogalkotó törekvése: a kereskedelmi forgalom dinamizmusa azt kívánja, hogy mindenki használhassa a váltót (mint a kereskedelmi forgalom közvetítőjét), akit a magánjog felruház azzal a képességgel, hogy kötelezettséget vállaljon, azaz visszerhes szerződéseket kössön. A francia *Code de commerce* 113. és 114. cikkei és az olasz *Codice de commercio* 199. és 200. cikkei is hasonlóak, azonban azt a megszorítást hozzák e körben, hogy a kereskedést nem űző nők és a kiskorúak által aláírt váltólevelek nem érvényesek, tehát ezen személyeknek nem biztosítják a váltóképességet. Vö. Apáthy: *Anyagi és alakú váltójog*, 84.

¹⁸ 1876. évi 27. tc. 1.§. (CIH)

¹⁹ 1877. évi 20. tc. 1.§: „Teljeskorúság a személy életkora 24. évének elteltével éretik el.” (CIH)

²⁰ 1877. évi 20. tc. 3.§ (CIH)

²¹ 1877. évi 20. tc. 7.§: „A szenvedő váltóképességre nézve az 1876. évi XXVII. törvénycikk 1. §-a érin tetlenül hagyatván, azok, a kik a jelen törvény 4., 5. és 6. §-ai szerint válnak teljeskoruakká, éltök 24. évének betöltése előtt is szenvedő váltóképességgel bírnak.” (CIH)

²² 1877. évi 20. tc. 4. §: „Éltök 18-ik évét betöltött kiskorúak teljeskoruakká válnak, ha a gyámhatóság által nagykorusítottak. A nagykorusítás elhatározása előtt a szülők, nagyszülők s ezek nem létében a legközelebbi oldalrokonok s a gyám meghallgatandó. Nagykorusításnak akkor van helye, ha a kiskorú saját ügyeinek vitelére elegendő képességgel és érettséggel bír. Ha a nagykorusítás az ezen § értelmében meghallgatottak egybehangzó véleménye alapján adatik meg, ahhoz további jóváhagyás nem szükséges, ellenkező esetben a határozat jóváhagyás végett a felsőbb gyámhatóság-hoz hivatalból felterjesztendő.” (CIH)

²³ 1877. évi 20. tc. 6.§: „Kiskorúak, kik életkoruk 20. évét betöltötték, teljeskoruakká válnak, ha az atyai hatalmat gyakorló atya 1. a kiskorúnak vagyonát ennek szabad rendelkezésre átadja, vagy 2. beleegyezik abba, hogy ez önálló háztartást alapítson. Mindkét esetben a gyámhatóság jóváhagyása szükséges.” (CIH)

Vita a váltóképességről a Jogtudományi Közlöny hasábjain

1883-ban egy a Kúria által hozott határozat²⁴ indított el egy olyan vitát a Jogtudományi Közlöny hasábjain, amelyben egy királyi aljárásbíró és több ügyvéd véleményüket – sokszor élcelődve, de – jogász érvekkel alátámasztva jelentették meg hétről hétre. A polémiát involváló jogeset lényege az volt, hogy az írástudatlan C. Nikolai váltóelfogadó nevét nem ő maga, hanem megbízásából a fia írta rá a váltóra. Ítéletében a Kúria ezt *megbízásból eredő váltónyilatkozatnak* nevezte, és jogelvként mondta ki, hogy ez érvényes váltónyilatkozat, és ezzel egy aláírást minősített váltójogi cselekménynek. Elvi határozatát a váltótörvény 1.§-ára, a jogcselekmény minősítését pedig a 104.§-ra alapította.

Tekintsük végig a Közlönyben megjelent reakciókat, amelyeket egy bírótól, egy segéd-fogalmazótól és ügyvédektől kapott a szerkesztőség. Ezekből ugyanis képet kapunk a váltóképesség korabeli megítéléséről.

Elsőként Serly Antal losonczy királyi aljárásbíró nyilvánított véleményt, aki tévesnek tartotta a Kúria által kimondott jogelvet. Szerinte a váltótörvény 1.§-a – mely szerint „szenvető váltóképességgel bír mindenki, a ki terhes szerződéseket jogérvényesen köthet” – csak általános rendelkezés, és megadja ugyan az általános váltójogot, de gyakorlását alakiságokhoz is köti. Hangsúlyozza továbbá, hogy az 1.§-ból nem következik az, hogy az írástudatlanok váltójogi szerződést köthessenek. Azt tekinti e körben eldöntendő kérdésnek, hogy az írástudatlan személy váltójogi szempontból szellemi fogyatékosnak tekintendő-e. Az írástudatlanság váltójogi és magánjogi tekintetben való megkülönböztetése azért lényeges, mert magánjogilag az írástudatlanság – ha az önrendelkezéshez szükséges kellékek egyébként nem hiányoznak – önmagában véve még nem vehető szellemi fogyatkozásnak. Serly azzal a „köztudott” ténnyel támasztja alá nézetét, hogy a váltószerződés az általános szerződési feltételeknél szigorúbb feltételű kötelezettségeket ró a váltóképes személyekre, ezért a szenvető váltóképesség törvényi feltételei is magasabb szinten állnak. Hozzáteszi továbbá, hogy ez a váltótörvény 104.§-ából is kitűnik, ugyanis a törvény még a testi fogyatékosok váltójogi nyilatkozatát is szigorú alakisághoz köti, holott az egyébként szellemileg ép kötelezett ezen testi hiányát „akadálymentesen” pótolhatná meghatalmazás útján adott nyilatkozatával, ahogyan ezt a vita tárgyát képező kúriai ítélet alapjául szolgáló jogesetben a váltókötelezett tette.²⁵ A váltótörvény az írástudatlanságot már eleve olyan szellemi fogyatkozásnak tekintette, hogy az abban szenvetőkre a törvény 1.§-ának alkalmazását kizárta, és elégnék tartotta a 104.§-ban kimondani, hogy azon „váltónyilatkozatok, melyek névalírással helyett keresztvonással vagy más kézjeggyel eszközöltetnek, váltójogi hatálylyal rendszerint nem bírnak”.²⁶ Az egyéb magánjogi ügyletek esetében az írástudatlanság keresztvonással vagy kézjegy által pótolható volt, a váltóügyleteknél azonban a törvény 104.§-a ezt kizárja.

Serly a Kúria azon elvét, hogy a szenvető váltóképesség nincs írástudáshoz kötve, tévesnek, és ezen elv 1.§-sal való magyarázatát „felettébb tévesnek” tartja, mert a törvény szerint a terhes szerződéseket jogérvényesen az írástudatlan is csak abban az esetben köthet, ha egyébként szellemi fogyatékoságban nem szenved, és azért kell neki kötelezettség-válaló nyilatkozatát a törvény követelte formában legalább kézjeggyel ellátni, hogy szellemi képességét formailag is igazolja. A váltótörvény 104.§-a azonban az ilyen alakban megnyil-

²⁴ Ezt a határozatot a Jogtudományi Közlöny 1883. évi 47. számában közölték.

²⁵ Vö. Serly Antal: *A m. kir. Curia legújabb határozata a váltó-törvény 1.§-ára vonatkozólag*. Jogtudományi Közlöny, 19. évf. (1884) 13. sz. 103.

²⁶ 1876. évi 27. tc. 104.§ (CIH)

vánuló nyilatkozatot nem tekinti váltójogilag érvényesnek, tehát az írástudatlanok a váltó-szerződések, azaz „terhes szerződések” jogérvényes megkötésére képtelenek. A szenvedő váltóképesség Serly szerint tehát legalábbis a név aláírásához van kötve, és vitatja, hogy az írástudatlan szenvedő váltóképességgel bír; és így ezt a képességet meghatalmazott által sem gyakorolhatja.

Serly eszmefuttatására legelőször Moder Tibor budapesti királyi táblai segédfogalmazó reagált, aki a Közlöny két héttel később megjelent számában a Kúria álláspontjára helyezkedve mintegy megvédte a „mundér becsületét”.²⁷ Cikkében azt igazolja, hogy a Kúria ítéletében felállított jogelv nem ellentétes a váltótörvénnyel, sőt az abban foglalt elveknek folyománya. Mind a 1.§, mind pedig a 104.§ tekintetében részletesen interpretálja a váltótörvényt, bevonja a német váltórendszabály vizsgálatát, hazai és német váltójogászok műveire támaszkodva veri vissza a kúriai ítélet ellen indított támadásokat. Moder Plószhoz és Apáthyhoz hasonlóan – figyelemmel a korabeli nyugat-európai váltórendszabályokra is – azon a véleményen van, hogy a szerződési képesség a szenvedő váltóképességet involválja, és váltótörvényünk szerint a váltóképesség a főszabály. Serly cikkére reagálva megjegyzi, hogy a váltótörvény I. fejezete kétségtelenül nem mondja ki: az írni nem tudók nem bírnak szenvedő váltóképességgel, de azt tőlük már csak azért sem lehet megvonni, mert nincs magánjogi szabály, amely az általános szerződési képességet (mely pedig involválja a szenvedő váltójogi képességet) az írni nem tudóktól megvonná. Ők tehát váltóképesek, épp úgy, ahogyan az olvasni nem tudók is, mert ők is vállalhatnak szerződéses kötelezettséget. Moder azokat hozza példának e körben, akik nem értik a váltó nyelvét, mégis vállalhatnak váltójogi kötelezettséget (legfeljebb kifogást emelhetnek később a váltókövetelés ellen, arra hivatkozva, hogy azért nem vállaltak váltókötelezettséget, mert a váltó tartalmát aláírásakor nem ismerték²⁸).²⁹

Moder Tibor a Kúria ítéletének védelmében úgy fogalmaz: a váltónál a kötelezés alapja a formának akarásában, és nem a névírás mi módoni használatában áll. Tarthatatlannak tartja továbbá Serly azon bírálatát, hogy az írástudatlan már csak azért sem tehet váltónyilatkozatot meghatalmazott által, „mert akinek nincs joga a kevesebbhez (váltókezesség kézjegye), nincs joga a többhöz (meghatalmazás);”³⁰ ugyanis váltókezességet az írástudatlan éppúgy vállalhat meghatalmazás útján, mint bármely más váltónyilatkozatot. Sőt, hangsúlyozza Moder, azt saját személyében is megteheti, ha például a más által ironnal történt névírását utánavonalazza. Abból pedig, hogy az írástudatlan kézjegye által nem tehet váltónyilatkozatot, egyáltalán nem következik az, hogy ő váltói kötelezettség elvállalására meghatalmazást sem adhat. Tévedésnek nyilvánítja továbbá a bírálat azon állítását, hogy a váltótörvény 1.§-a kimondja ugyan az általános jogot, de annak gyakorolhatóságát alakításokhoz köti. A váltónyilatkozatok kiállítására csak a 104.§-ban foglaltak esetén van alakításokhoz kötve, és az is csak azon esetre áll, ha a testi fogyatkozás miatt nevüket leírni nem tudók saját személyükben akarnak váltói kötelezettséget vállalni. Más esetekben a váltónyilatkozatok kiállításánál – eltekintve a váltóügylet formális feltételeitől – alakításokra nincs szükség. Mivel a váltóügylet formálügylet, a váltónyilatkozat érvényességéhez csak az szükséges, hogy azt a váltótörvény által megkívánt formában nyilvánítsák ki, és

²⁷ Moder Tibor: *Az írni nem tudó váltóképessége*. Jogtudományi Közlöny, 19. évf. (1884) 15. sz. 116–118.

²⁸ Vö. Thöl Heinrich: *Das Wechselrecht*. Göttingen, 1878. 23.§

²⁹ Moder: *Az írni nem tudó váltóképessége*, 116.

³⁰ Serly: *A m. kir. Curia legújabb határozata a váltó-törvény 1.§-ára vonatkozólag*, 103.

csak ilyen értelemben lehet azt mondani, hogy a törvény „a váltóképesség gyakorlását alakiságokhoz köti”.³¹

Serly írása Vásárhelyi Domokos komáromi ügyvédet is véleménynyilvánításra készítette, sorai néhány héttel később jelentek meg a Jogtudományi Közlöny 1884. évi 17. számában.³² Vásárhelyi rámutat, hogy azon kérdésben, ki bír és ki nem bír szenvedő váltóképességgel, csak a váltótörvény 1.§-a és az 1877. évi 20. tc. 7.§ második bekezdése³³ a döntő. Kifejti, hogy ha a törvényhozónak szándékában állt volna megfosztani az írástudatlanokat a szenvedő váltóképességtől, akkor azt „nyíltan, magyarán kimondta volna az első §-ban, hová az természete szerint tartozik”,³⁴ és nem rejtette volna el a 104.§-ba, ahonnan Serly Antal azt kiolvasni véli. Vásárhelyi szerint a váltótörvény 1.§-a világosan fogalmazza meg, hogy szenvedő váltóképességgel rendelkezik az, „a ki terhes szerződéseket jogérvényesen köthet”, és az igaz, hogy ez „csak általános rendelkezés”,³⁵ de minden általános rendelkezés, amely személyeket bizonyos jogi tulajdonságokkal³⁶ felruház, kiterjed minden személyre, aki ezen rendelkezés alól nincs kivéve. A rendelkezés alól kivételt pedig csak bizonyos kiskorúak és a teljes korú nők egy része képez.³⁷ Mivel az írástudatlanok nincsenek a kivételek között említve, rájuk az általános rendelkezést kell alkalmazni. Serly azon állítását, hogy az írástudatlanság váltójogilag szellemi fogyatkozás, Vásárhelyi „nevetségesnek” tartja, és nem tudja elképzelni, hogy a törvényhozó „az írástudatlanokat, s ezek között számtalan vagyó-

³¹ Moder: *Az irni nem tudó váltóképessége*, 117.

³² Vásárhelyi Domokos: *Az írástudatlanok váltóképessége*. Jogtudományi Közlöny, 19. évf. (1884) 17. sz. 134. sk.

³³ 1877. évi 20. tc. 7.§: „A szenvedő váltóképességre nézve az 1876. évi XXVII. törvénycikk 1. §-a érintetlenül hagyván, azok, a kik a jelen törvény 4., 5. és 6. §-ai szerint válnak teljeskoruakká, éltök 24. évének betöltése előtt is szenvedő váltóképességgel bírnak. Vö. 4. §: Éltök 18-ik évét betöltött kiskorúak teljeskoruakká válnak, ha a gyámhatóság által nagykorusítottak.

A nagykorusítás elhatározása előtt a szülők, nagyszülők s ezek nem létében a legközelebbi oldalakonok s a gyám meghallgatandó.

Nagykorusításnak akkor van helye, ha a kiskorú saját ügyeinek vitelére elegendő képességgel és érettséggel bír.

Ha a nagykorusítás az ezen § értelmében meghallgatottak egybehangzó véleménye alapján adatik meg, ahhoz további jóváhagyás nem szükséges, ellenkező esetben a határozat jóváhagyás végett a felsőbb gyámhatósághoz hivatalból felterjesztendő.

5.§: Kiskorúak életkoruk 18. évének betöltése után az atyának, illetőleg a gyámnak gyámhatósági-lag jóváhagyott beleegyezésével önálló ipart űzhetnek s ez által teljeskoruakká válnak.

6.§: Kiskorúak, kik életkoruk 20. évét betöltötték, teljeskoruakká válnak, ha az atyai hatalmat gyakorló atya

1. a kiskorúnak vagyonát ennek szabad rendelkezésre átadja, vagy

2. beleegyezik abba, hogy ez önálló háztartást alapítson.

Mindkét esetben a gyámhatóság jóváhagyása szükséges.” (CIH)

³⁴ Vásárhelyi: *Az írástudatlanok váltóképessége*, 134.

³⁵ Serly: *A m. kir. Curia legújabb határozata a váltó-törvény 1.§-ára vonatkozólag*, 102.

³⁶ Vásárhelyi hangsúlyozza, hogy nem egy *joggal*, hanem egy *jogi tulajdonsággal* ruház fel a törvény. Vö. Vásárhelyi: *Az írástudatlanok váltóképessége*. 135.

³⁷ Vannak ugyanis olyan kiskorúak, akik az 1877. évi 20. tc. (gyámsági törvény) 3.§-a szerint bizonyos terhes szerződéseket jogérvényesen köthetnek, továbbá azon nők esnek velük egy tekintet alá, akik 24. évük betöltése előtt férjhez menetelükkel nagykorúakká váltak. 1877. évi 20. tc. 3. §: „Kiskorúak, kik éltök 14. évét betöltötték, arról, a mit szolgálatuk és munkájuk által szereznek, szabadon rendelkezhetnek, ha fentartásukról maguk gondoskodnak. 1874. évi 23. tc. 1. §: Hajadonok 24-ik életévük betöltésével teljeskoruakká válnak és minden, a teljeskorúsággal járó jogok élvezetébe lépnek. 2. §: Minden nő, tekintet nélkül életveire, férjhezmenetelével teljeskorúvá lesz. (CIH)

nos és előkelő kereskedőt, mezőgazdát a szenvedő váltóképesség áldásától megfosztani akarta”.³⁸

A 104.§-t is megvizsgálva Vásárhelyi arra a következtetésre jut, hogy ezen paragrafus szerint a váltónyilatkozatok érvényességéhez névalírás szükséges ugyan, de sem itt, sem pedig a 3. és 5. §-ban nem követeli meg a sajátkezű aláírást. Példaként hozza a jogi személyeket, akik ugyanúgy nem tudnak írni, mint azok, akik más okból írásképtelenek, de nekik is egyetlen lehetőségként a meghatalmazás útját javasolja ezen esetekben. Vásárhelyi szerint ez az út mindenki előtt nyitva áll, aki rendelkezik szenvedő váltóképességgel, tehát váltói kötelezettség meghatalmazott által is vállalható. Állítását a váltótörvény 105.§-ával is igyekszik alátámasztani, amely szerint váltónyilatkozatot „mint másnak meghatalmazottja” is aláírhat valaki, és mint bárki másnak, a szenvedő váltóképességgel rendelkezőknek is lehet meghatalmazottja. Mivel a meghatalmazást a magánjog, illetve a kereskedelmi jog körébe tartozó szerződésnek tekinti – Vásárhelyi szavaival: „a meghatalmazás nem váltószerződés” –, nincs írásba foglaláshoz kötve, szóban is megköthető szerződés, és nincs kizárva, hogy a meghatalmazás mint szerződés megtörténtét szükség esetén főesküvel bizonyítsák.³⁹ Egy dologban azonban igazat ad Serlynek: a meghatalmazotti jogviszonynak ki kell tűnnie a váltóból, ezt szintén a 105.§-ből vezette le: „mint másnak meghatalmazottja ír alá”. Összességében tehát Vásárhelyi a Kúriával azonos álláspontra helyezkedett, amellyel természetesen kiprovokálta Serly Antal viszontválaszát, amelyet a Jogtudományi Közlöny 1884. évi 21. számának lapjain olvashatott a polémia iránt érdeklődő korabeli jogászság.

Serly újabb megnyilatkozásában arra alapozta „védekezését”, hogy már a 13. szám megjelenése előtt véleményével egyezően ítélt egy váltójogi perben a marosvásárhelyi királyi ítéletábra,⁴⁰ és ezen határozatot, valamint annak indoklását ő csak „magáévá tette”.⁴¹ Továbbra is szellemi fogyatkozásnak tekinti az írástudatlanságot, sőt tovább megy: a műveltség és az értelmi képesség olyan alacsony fokának tartja, amely minden fogyatkozást magában foglal arra nézve, hogy „az abban szenvedő a váltókötelezettségnek horderejéről magának tiszta képet képesítve alkotni lehessen”.⁴² Hangsúlyozza, hogy a szellemi fogyatkozást itt jogi szempontból kell érteni, és nem szűkebb értelemben vett tanulmányi hiányról van szó, hanem egy olyan értelmi fogyatkozásról, amely kizárja a szenvedő váltóképességet. Serly lényegében azt igyekszik megmagyarázni, hogy korábbi cikkében nem azt állította, hogy az írástudatlan nem bír szenvedő váltóképességgel, hanem hogy a törvény szerint rendelkezik váltóképességgel, de ezen képesség gyakorlati megvalósulásának feltétele a formások betartása – hiszen az elfogadást vagy bármely váltónyilatkozatot magára a váltóra kell ráírni –; az írástudatlan ugyan *de jure* szenvedő váltóképes, *de facto* azonban nem az. Tehát mivel az írástudatlan ténylegesen nem bír szenvedő váltóképességgel, ezt meghatalmazott útján sem gyakorolhatja. Áttérve a Moder Tibor által írottakra, elismeri, hogy a szerződési képesség a szenvedő váltóképességet involválja, és a váltótörvény 104.§-a a váltónyilatkozat érvényességét rendszerint a névalírástól teszi függővé, s hogy a kézjeggyel tett

³⁸ Vásárhelyi: *Az írástudatlanok váltóképessége*, 135.

³⁹ Vásárhelyi: *Az írástudatlanok váltóképessége*, 135.

⁴⁰ A kérdéses döntvény számát és ennél fogva az alapul szolgáló tényállást Serly nem tette közzé, ezért jelen tanulmányban sem tudunk konkrétumokról szolgálni róla.

⁴¹ Serly Antal: *Az írástudatlanok váltóképességéhez*. Jogtudományi Közlöny, 19. évf. (1884) 21. sz. 164.

⁴² Serly itt a Moder Tibor által a Jogtudományi Közlöny egy korábbi számában hivatkozott, az Országgyűlés váltótörvényt tárgyaló jogügyi bizottsága által megfogalmazottakat idézi. Serly: *Az írástudatlanok váltóképességéhez*, 164.

váltónyilatkozatot csak a nevüket testi fogyatkozás miatt aláírni nem tudóknál tekinti – az ott leírt feltétel mellett – érvényesnek. Ebből arra következtet, hogy szenvedő váltóképességgel bír ugyan mindenki, aki terhes szerződéseket jogérvényesen köthet, de csak úgy, ha ezen képességét a váltótörvény 21.§-a értelmében nyilvánítani, vagyis váltónyilatkozatát a váltóra ráírni is képes, azaz a váltót kiállítani vagy aláírni tudja. A névaláírást továbbá a „közhitelű papírok iránt közönségesen meglevő kereskedelmi-forgalmi bizalom és tágabb értelemben a közhitel megrendítése okából sem” fogadja el.⁴³

A folyóirat következő száma (1884. évi 22. szám) Fleischner Samu ügyvéd levelét tette közzé, amely még Serly Antal imént bemutatott cikkének megjelenése előtt érkezett a szerkesztőséghez.⁴⁴ Véleménye lényegében azonos Serlyével, ugyanis szerinte sem kötelezheti le magát váltóilag az írástudatlan ember. Elismeri ugyan, hogy a váltótörvény 1.§-a nem mondja ki világosan az írástudatlanok váltóképességének hiányát, de annál határozottabban teszi ezt a 104.§, mely szerint a kézjegyet nem von maga után váltójogi kötelezettséget, kivéve, ha a testi fogyatékosságban szenvedő kénytelen azzal élni, amikor – hitelesítve – ez a szakasz megállapítja a váltókötelezettséget. Fleischner hangsúlyozza, hogy nem ismer olyan esetet a magánjogban, hogy a meghatalmazott több joggal bírna, mint a meghatalmazó, és ellenkezik a jogi észjárásával egy olyan konstrukció, amelynél fogva valakinek jogképességi jogköre csak azért szélesíthetné ki, mivel az illető meghatalmazott segítségével él. Szerinte a Kúria ítélete azt jelenti: az írástudatlan ember, aki a váltó horderejét fel sem foghatja, könnyebben köthet váltóügyletet, mint a művelt, de szerencsétlen ember. Az előbbinél elégséges, ha nevét kifizia vagy szomszédja írja alá, még ha írásban történt is a meghatalmazás, és ez kevesebb formalitással jár, mint az írás-értő embernél, akinek néha mérföldeket kell utaznia aláírása hitelesítése végett, míg az írástudatlan ember saját szobájában húzhatja a keresztet. Hivatkozott az általános német váltórendszabály 94. cikkére (amely szerint azon váltónyilatkozatok, amelyek névaláírás helyett keresztvonalat vagy más kézjegyet tartalmaznak, váltójogi hatállyal csak közjegyzői vagy bírói hitelesítés mellett bírnak⁴⁵), amelyet a magyar törvényhozás „messzemenőnek tartott”, vagy azért, mert már akkor is a váltóképesség megszorítását célzó mozgalom befolyása alatt álltak, vagy azért, mert veszélyesnek tartották a váltóforgalmat a nép legalsóbb osztálya előtt megnyitni, és a váltókötelezettséget az írástudatlan földművesekre is kiterjeszteni, vagy pedig azért, mert nem akartak ok nélkül eddigi törvényeinkkel szakítani (régí váltótörvényünk 14.§-a alapján ugyanis az írástudatlan egyáltalán nem kötelezhette magát váltóilag, és a testi fogyatkozásban szenvedő is csak úgy, ha kézjegyet hitelesítette⁴⁶). Rámutat továbbá, hogy bármelyik indokot is fogadjuk el, törvényhozásunk célszerűbbnek tartotta a német váltójogi rendtartás 94. cikkelye helyett régí váltótörvényünk imént idézett intézkedését átvenni.⁴⁷ Ennek következtében a régí váltótörvény 14.§-a az új váltótörvény 104.§-ában köszön vissza, és

⁴³ Serly: *Az írástudatlanok váltóképességéhez*, 166.

⁴⁴ Fleischner Samu: *Az írástudatlanok váltóképességéhez*. Jogtudományi Közlöny, 19. évf. (1884) 22. sz. 174. sk.

⁴⁵ Borchartd, Siegfried Max: *Die Allgemeine Deutsche Wechselordnung*. Berlin, 1869. 579.

⁴⁶ 1840. évi 15. tc. 14.§: „Ha a kibocsátó írást nem tud, jegye és nevének más kézzeli aláírása törvényes erővel csak akkor bír, ha a váltólevél az illető törvényhatóság, vagy törvényes bizonyság, vagy rendezett tanács által a magát lekötelezni szándékozó előtt felolvastatván, s magyaráztatván, a szokott mód szerint hitelesítve vagyon; három esztendővel azonban jelen törvény kihirdetése után csak az állalhat magára törvényes erővel bíró váltói kötelezéseket, ki írást tud; – a fentebbi rendelet csak azokra maradván fel, kik testi tehetetlenség következtében nevüket maguk alá nem írhatják.” (CIH)

⁴⁷ Fleischner: *Az írástudatlanok váltóképességéhez*, 174.

mivel ezt Fleischner elég világosnak tartja, megkérdőjelezi a testi fogyatékosokban szenvedőkre vonatkozó intézkedés indokoltságát. Ugyanis ha ők is köthetnek meghatalmazottak által váltóügyleteket, akkor ez egyszerűbb mód lenne, mint a kézjegy hitelesítése közjegyzőileg vagy bíró által. Összegezve tehát véleményét, beismeri, hogy bár nagy tisztelője a bírói karnak, a Kúria polémiát elindító ítélete által „kapacitálva nem lett”.⁴⁸

Hogy a Kúria fent idézett ítélete ténylegesen „felborzolta” a jogászi kedélyeket, bizonyítja az, hogy Moder Tibor újfent tollat ragadott, és a Jogtudományi Közlöny következő számában ismét kifejtette Serly Antaléval szemben álló és a Kúriát támogató véleményét.⁴⁹ Míg Serly azt vitatja, hogy „a kérdés csak az lehet, vajon az irni nem tudó a mi tételes váltójogunk szempontjából oly szellemi fogyatkozásban levőnek tekintendő-e, mely reá nézve, a szenvedő váltóképességet kizárja, minthogy a törvény 104.§-a a kereszt- vagy kézjeggyel történő váltónyilatkozatokat váltójogi hatályuaknak nem tekinti,” addig Moder helyesebben úgy teszi fel a kérdést, hogy „az írástudatlan vagy azért nem lehet váltóképes, mert szellemi fogyatkozásban szenved, vagy pedig azért, mert a 104.§ a kézjegyet rendszerint kizárja, s így az írástudatlan a kötelezés e módjától el lévén zárva, nincs megadva neki a lehetőség, hogy magát váltóilag kötelezhessen”.⁵⁰ Moder a 104.§-ra alapozva véleményét kimondja, hogy az ún. szellemi fogyatkozás a testi fogyatkozással „egy kalap alá nem vonható”. A 104.§ kizárólag a testi fogyatkozásról szól, amely miatt valaki nem írhat alá. A szellemi fogyatkozásról mint a váltói akarat akadályáról nem a váltótörvény, hanem a magánjog intézkedik, és ezt abból vezeti le, hogy a váltótörvény a váltóképességet a lekötézési képességhez köti, ennél fogva a váltónyilatkozatoknak – mint bizonyos formában nyilvánított akaratnak – akadályai is ugyanazok, mint általában a jogi akaraté.

Moder megjegyzi azt is, hogy azon intézkedést, mely szerint a törvény (104.§) a kézjegyet rendszerint nem engedi meg, a váltóforgalom biztonsága indokolja, továbbá az a körülmény, hogy a kézjegy nehezen ismerhető fel. Ezt követően ismételt emlékeztet arra, hogy a sajátkezű névírás nem kelléke az aláírásnak; az utánvonalmazott és kézvezetés útján tett névírás is kötelező erővel bír.⁵¹ Helytelennek tartja, hogy Serly a kézvezetéssel eszközölt névírást kézjegynek tekinti, és mint ilyenre a 104.§-t alkalmazza, ugyanis – véli Moder – a 104.§ szerint csak a forma az irányadó, tehát az, hogy a váltó aláírást vagy kézjegyet tartalmaz-e. Ha tehát a kézvezetéssel eszközölt névírást véleménye szerint már nem lehet kézjegynek tekinteni, ugyanezt tekinti igaznak az utánvonalmazásra is.

Moder szükségesnek tartotta továbbá Apáthy Istvánnak, a váltótörvény-tervezet szerzőjének e tárgyban kifejezett véleményét ismertetni: „a 104.§-ből azonban nem következik az, hogy azok, kik más mint testi fogyatkozás miatt irni nem képesek, érvényes váltószerződést nem köthetnek, mert egyrészt a váltószerződések képviselők általi megkötése általában nincs korlátolva, mert továbbá más részről az írástudás a váltóképesség feltételét nem képezi.”⁵² Erre hivatkozva Moder azt a kérdést szegezi Serlynek, hogy az irni nem tudó mennyivel áll alacsonyabb fokon, illetve mennyivel nagyobb szellemi fogyatkozásban szenved, mint az, aki pusztán csak a nevét tudja valahogy aláírni. A kereskedelmi törvény 40., 43. és 44.§-aira alapozva ismételt tévesnek tartja Serly véleményét. A 40.§ szerint a cégvezető köteles az aláírásnál a céghez saját nevét a cégvezetésre vonatkozó toldással csatolni,

⁴⁸ Fleischner: *Az írástudatlanok váltóképességéhez*, 175.

⁴⁹ Moder Tibor: *Még egy szó az írástudatlanok váltóképességéhez*. Jogtudományi Közlöny, 19. évf. (1884) 23. sz. 180–182.

⁵⁰ Moder: *Még egy szó az írástudatlanok váltóképességéhez*, 180.

⁵¹ Vö. Plósz: *A magyar váltójog kézikönyve*, 76.

⁵² Apáthy: *Anyagi és alaki váltójog*, 77.

de az ügylet akkor is érvényesnek tekintendő, ha a cégvezető ebbéli minőségét nem tünteti fel, és nevét a céghez nem csatolja. Ugyanez vonatkozik a kereskedelmi meghatalmazottra is,⁵³ különös meghatalmazásra pedig csak a kereskedelmi megbízottnak van szüksége, a cégvezetőnek nem. Ennek indoka, hogy a kereskedelmi törvény a kereskedelmi képviselőnek kifelé, illetve harmadik személyek irányába való foganatosítását maga szabályozza, maga állapítja meg a képviselők jogkörét. Ha tehát e jogkört kiterjesztik, ez csak külön meghatalmazás alapján lehetséges. Mindezek alapján Moder arra a végkövetkeztetésre jut cikkében, hogy a meghatalmazás útján történt kötelezés a meghatalmazó nevének egyszerű odaírásával is megtörténhet, annál is inkább, mert a 105.§ célja nem az volt, hogy az aláírás módjára nézve általános szabályt állítson fel. Végül ismételtelen leszögezi, hogy az aláírás két módon is, saját kezűleg és meghatalmazás útján is „eszközölhető”.

Serly Antal aljárásbíró úr természetesen nem hagyhatta szó nélkül Moder eszmefuttatását. A Jogtudományi Közlöny 33. számában jelentette meg válaszát. Jelzi ugyan, hogy teljes tisztelettel hajlik meg a Moder által meghivatkozott külföldi és hazai tudományos tekintélyek véleménye előtt, de tudvalevőnek tartja, hogy „az elméleti jogtudomány a gyakorlati élet követelte opportunitásokra épen valami érzékeny súlyt nem igen szokott fektetni”.⁵⁴ Nem kétli, hogy Apáthy a 104.§-t úgy tervezte, hogy az a német váltórendtartás 94.§-ával azonos legyen, de a törvényhozás az eredeti tervezetet sarkaiból kiforgatta, ahogyan azt már – az általunk is feljebb idézett – Fleischner Samu is kifejtette,⁵⁵ és a Moder korábbi cikkében is méltatott, a 104.§-ra vonatkozó jogügyi bizottsági indoklás⁵⁶ is alátámasztja. Serly szerint tehát minden kétségen kívül áll, hogy a cikksorozat elindító, a Kúria által kimondott jogelv helyessége feletti vitában csak az lehet döntő, mit mond a törvény, és nem az, mit mond a tudomány vagy annak tekintélyes szóvivői. Ismét Fleischnerre hivatkozva hangoztatja, hogy a Kúria által kimondott jogelv „csak erőszakolt, s a törvényen kívül álló tényezőkkel támogatott magyarázat eredménye”.⁵⁷ Arra nem kívánt reflektálni, hogy a magánjog ismeri-e a szellemi fogyatkozást mint a lekötelési képesség akadályát, de kijelenti, hogy amiatt, hogy ez a fő akadálya annak, hogy valaki ügyleteket jogérvényesen köthessen, a szellemi fogyatkozás még inkább kizárja a váltói akaratot, mint az önkívület vagy a kényszer. Serly szerint a törvényhozásnak a 104.§-sal pedig az volt a célja, hogy kizárják az írástudatlanokat a váltóképesség gyakorlásából. Ezt nem közvetlen intézkedéssel tette (az 1.§-ban), hanem közvetve. Serly ennek indokát abban látja, hogy a váltóképesség bármilyen áldás is a gazdaság és a kereskedelem terén működő és a műveltség megfelelő szintjén álló személyeknél, „áldástalan és vést hozó az a helyes vezetésre szoruló, oly műveletlen egyénekre nézve, kik még az írni- és olvasnitudásból álló legrimitivebb műveltség fokára sem emelkedtek”. Végül azzal a kívánalmával zárja cikkét, hogy apadjon az írni-olvasni nem tudók száma a minimumra, és akkor a 104.§ intézkedései a gyakorlatban majd önmaguktól elenyésznek.

⁵³ Vö. Apáthy István: *Kereskedelmi jog*. Budapest, 1876. 188., 199.

⁵⁴ Serly Antal: *Még egyszer az írástudatlanok váltóképességéről*. Jogtudományi Közlöny, 19. évf. (1884) 33. sz. 260.

⁵⁵ Vö. Fleischner: *Az írástudatlanok váltóképességéhez*, 174.

⁵⁶ Vö. Moder: *Az írni nem tudó váltóképessége*, 117.

⁵⁷ Serly: *Még egyszer az írástudatlanok váltóképességéről*, 260.

A IX. Magyar Jogászegyűlés vitája a váltóképesség korlátozásáról

A IX. Magyar Jogászegyűlés 1885 szeptemberében három szakosztályban tárgyalta az aktuális nagy horderejű jogi kérdéseket. A II. szakosztály volt hivatott válaszolni arra a kérdésre: „Kivánatos-e az 1876: XXVII. tcz.-ben a szenvedő váltóképességre vonatkozólag foglalt intézkedésnek módosítása és ha igen, mily irányban?”⁵⁸ A kérdésre csak egy vélemény érkezett be, Nagy Ferencé, aki jogi, történeti, közgazdasági és statisztikai tanulmányainak eredményeire támaszkodva azt indítványozta, „mondja ki a jogászegyűlés, hogy sem a szenvedő váltóképesség korlátozását, sem a váltóérvények bizonyos minimális összegétől függővé tételét nem pártolja”.⁵⁹

Tóth Gáspár ügyvéd azzal az indítvánnyal fordult a Jogászegyűléshez (amely a Jogtudományi Közlönybe írt cikkének megjelenésével egy időben ülésezett⁶⁰), hogy mondja ki: „a szenvedő váltóképességet korlátozandónak tartja és azzal csupán a productiv foglalkozások önálló tagjait véli fölruházandónak”.⁶¹ Tóth az alábbi indokokat sorolja fel a váltóképesség korlátozása mellett: a magyar jog nem ismerte az általános váltóképességet a „legtöbb időkig”, a magyar nép még éretlen, és a váltót nem mint a hitelezés jótékony előmozdítóját, hanem mint az uzsora és a törvényes formába öltöztetett büntetlen csalás eszközt ismerte meg. Hangsúlyozta továbbá, hogy a társadalom többségének „hitelgényei a váltóhitelt nem követelik, sőt ez rájuk nézve az anyagi romlás kútforrásává vált”.⁶² Indítványában a váltóképesség korlátozásának terjedelmére is javaslatokat tett. Csak két csoportot ruházna fel váltóképességgel: az önálló kereskedőket és iparosokat kivétel nélkül, illetve azon gazdákat, földművelőket és földbirtokosokat, akik akár tulajdonosként, akár haszonbérletként 40 holdnál nagyobb ingatlannal rendelkeznek.⁶³

Tóth Gáspár javaslatát elsőként Buchwald Lázár szabadkai ügyvéd kommentálta a Jogtudományi Közlöny hasábjain „Korlátoztassék-e a szenvedő váltóképesség?” címmel.⁶⁴ Azon véleményének ad benne hangot, hogy értekező kollégája is azon sokak közé tartozik, akik a vízzel együtt a gyereket is ki akarják önteni. Hangzatos frázisnak nevezi, hogy a társadalom bizonyos osztályai más úton korlátlanul szerződhetnek, csak a váltóügylet idézné elő tönkremenetelüket, például, ha valaki jogosult bármiképp szerződni egész vagyona fellett, miért ne legyen joga egy 100 forintos váltót aláírni? Buchwald ügyvéd úr azt javasolja, hogy továbbra is változatlanul maradjon érvényben a váltótörvény 1.§-a, amely az általános váltóképességet rögzíti. Nem tartja ugyanis a váltóképesség korlátozását olyan eszköznek, amely az uzsoráról és a káros hitelügyletekről szóló törvényeknek nagyobb érvényt szerezne. Hozzáteszi még, hogy Tóth téves premisszákból kiindulva téves eredményre jutott, ugyanis javaslatait megfogadva ügyvédek, orvosok, technikusok és más foglalkozású intelligens egyéneket is megfosztanák attól a joguktól, hogy váltóra pénzt vehessenek fel. Kifejti, bízik abban, hogy a hullámzó közvélemény nem befolyásolja a Jogászegyűlést, és az szigorúan az igazság és a célszerűség elvei szerint fog állást foglalni a váltóképesség korlátozásának kérdésében.

⁵⁸ *Ifj. dr. Neumann Sándornak a II. szakosztály munkájáról írott beszámolója alapján.* Jogtudományi Közlöny, 20. évf. (1885) 40. sz. 316.

⁵⁹ *Ifj. dr. Neumann Sándornak a II. szakosztály munkájáról írott beszámolója alapján,* 316.

⁶⁰ Vö. Tóth: *A váltóképesség korlátozásáról,* 298.

⁶¹ Tóth: *A váltóképesség korlátozásáról,* 298.

⁶² Tóth: *A váltóképesség korlátozásáról,* 299.

⁶³ Tóth: *A váltóképesség korlátozásáról,* 300.

⁶⁴ Buchwald Lázár: *Korlátoztassék-e a szenvedő váltóképesség?* Jogtudományi Közlöny, 20. évf. (1885) 41. sz. 326–327.

A Jogászgűlés II. szakosztálya ülésének előadójaként Neumann Ármin nagyon alapos felkészültségről adva bizonyosságot fejtette ki ellenszenvét azon uralkodó áramlattal szemben, amely a váltót az uzsora bűnrészesének deklarálja. Elismerte, hogy a váltó eszköze lehet az uzsorának, de kiemeli egyúttal, hogy a szenvedő váltóképesség megszorításával az uzsora csak egy védbástyát veszítene, megmaradna viszont a közjegyzői okirat, az egyezség, a bón, a kereskedelmi utalvány. Az uzsora elnyomására az érvényben lévő büntetőjogi szabályokat elegendőnek tartja, és szerinte nincs olyan társadalmi osztály, amely a legitim váltóhitelre ne szorulna rá. Végül hangsúlyozta, hogy a váltóforgalom nem tűr semmiféle megszorítást, és Nagy Ferenc indítványát elfogadásra ajánlja. Ezen javaslat ellen Tolnai Antal szólalt fel, aki nem látott veszélyt a szenvedő váltóképesség megszorításában, és nem ismerte el, hogy ezzel a váltóforgalom megbénulna. Indítványozta, hogy a szenvedő váltóképességet oly formán szorítsák meg, hogy abból a papok, hivatalnokok, katonatisztek, földművelők és a nők ki legyenek zárva. Murányi Endre hasonló felfogásból indult ki, amikor azt javasolta, hogy csak a kereskedők és iparosok bírjanak szenvedő váltóképességgel. Wittmann Mór az előadó indítványához csatlakozva kifejtette, hogy a nemzetközi törvényhozás mindinkább a formális kötelezettség általánosítása felé közeledik, illetve uzsora volt és lesz, akár megszorítjuk a váltóképességet, akár nem. Végül az előadó ismételtén a szakosztály figyelmébe ajánlotta indítványát, amelyet nagy többséggel el is fogadtak, tehát a váltótörvény szenvedő váltóképességgel kapcsolatos rendelkezését nem javasolták módosítani.⁶⁵

Tóth Gáspár természetesen válaszolt Buchwald ügyvéd úr cikkére a Jogtudományi Közlöny 1885. évi 44. számában, de már a IX. Magyar Jogászgűlés határozatának ismeretében.⁶⁶ Álláspontja szerint Nagy Ferenc véleménye alapján a Jogászgűlés határozatának indokai között a szabadelvűség és a jogegyenlőség elvei kapnak főszerepet, és ezek eredménye az általános váltóképesség proklamálása. Szerinte Buchwald is az általános váltóképesség híve, de nem híve a formalizmusnak, amely a váltójogot uralja, és ennek eredményeként garanciát keres az anyagi igazság érvényesülése érdekében. Tóth, mint írja, az anyagi igazságot a szabadelvűség és jogegyenlőség teóriái fölé helyezi, és közelebb állónak tartja magát Buchwald, mint a Jogászgűlés álláspontjához. A maga és Buchwald álláspontja között – Tóth szerint – az a különbség, hogy Buchwald csupán a váltójog merev formalizmusa ellen keres orvoslást, ő maga pedig „azon visszaélések ellen is, melyeknek tisztességi órévé a váltót szokták alkalmazni”.⁶⁷ Buchwaldnak a váltóképesség korlátozásával kapcsolatos ellenérveit hét pontban cáfolja. Ezek közül a leghangsúlyosabb az, hogy a váltóhitel korlátozása nem von maga után jogfosztást. Ellenkezőleg, a szenvedő váltóképesség korlátozása jogvédelem lenne mindazokra nézve, akiknek a váltóhitel csak anyagi romlására van. A jogegyenlőség nemcsak azt vonja maga után, hogy az állam minden polgára egyenlően gyakorolhassa jogait, hanem azt is, hogy az állampolgárok vagyónbiztonsága egyenlő jogvédelemben részesüljön. Ahogyan a kiskorúakat gyámság alá, a személyi képességgel nem bírókat gondnokság alá helyezik, úgy kell *quasi* gondnokságot gyakorolni azokkal szemben is, akik bizonyos hiteleszközöket saját javukra nem képesek felhasználni. Tóth szerint minden polgár annyi és olyan joggal rendelkezzen, amennyi és amilyen jog gyakorlása az érdekében áll; ezt a polgár és az állam jóléte egyaránt megköveteli.⁶⁸

⁶⁵ *Ifj. dr. Neumann Sándornak a II. szakosztály munkájáról írott beszámolója alapján*, 317.

⁶⁶ Tóth Gáspár: *A szenvedő váltóképesség korlátozásáról*. Jogtudományi Közlöny, 20. évf. (1885) 44. sz. 348. sk.

⁶⁷ Tóth: *A szenvedő váltóképesség korlátozásáról*, 349.

⁶⁸ Tóth: *A szenvedő váltóképesség korlátozásáról*, 349.

Összegzés

Jelen tanulmányban a dualizmus korának magyarországi statisztikai adataira támaszkodva kívántuk igazolni, hogy az írástudatlanság az ország lakosságának csaknem felét érintette, az írni és olvasni tudáshoz pedig olyan közjogi és magánjogi jogosítványok kapcsolódtak, mint a választójog és a váltóképesség. Mivel több mint nyolcmillió fő volt analfabéta, indokolt volt a dualizmus derekán napirendre tűzni ezen tömegek jogainak és jogosítványainak kiterjesztését. A korabeli közvéleményt okkal foglalkoztatta az a kérdés, hogy részesülhetnek-e, és ha igen, milyen módon gyakorolhatják azon jogukat az írástudatlanok, hogy váltói kötelezettséget vállaljanak, azaz megfoszthatók-e a váltóhitel lehetőségétől „pusztán” az írni tudás képességének hiánya miatt. A Monarchia területén virágzott a váltóügylet, így érthető, hogy a Jogtudományi Közlöny oldalain rendszeresen napvilágra kerültek azon jogászai vélemények, amelyek az írástudatlanok váltóképességének teljessége vagy korlátozása mellett tették le voksukat. Mivel a váltóképesség korlátozása a korabeli javaslatok szerint a 40 holdnál kisebb földön gazdálkodókat és a nem termelő munkát végző (viszont képzettséget igénylő) foglalkozásúakat sújtotta volna elsősorban, a társadalom jelentős hányada esett volna el a váltóhitel lehetőségétől. A lefolytatott vita végül a korlátozás ellen fellépők álláspontját erősítette meg. A dualizmus idején az írástudatlanok is kaphattak tehát váltóhitelt, meghatalmazás útján vállalhattak váltójogi kötelezettséget, vagy pedig a más által tollal (ironnall) előírt nevüket utána vonalazták, illetve valaki vezette kezüket a névalírás során.⁶⁹

A váltóképesség kérdése a dualizmus második periódusában is újra és újra témaként szolgált jogáskörökben. Nagy Ferenc 1906-ban az 1876. évi váltótörvény 30. évfordulójának alkalmából így foglalta össze gyakorlati tapasztalatait: „arról szó sem lehet, hogy az általános váltóképességet visszacsináljuk; a váltó sokkal univerzálisabb eszköz, semhogy annak nagy előnyeit bárkitől meg lehessen tagadni, s ha visszaélések történnek, azok ellen nem a váltóképesség megszorítása által, hanem más, nevezetesen büntetőjogi eszközökkel kell védelmet és orvoslást nyújtani”.⁷⁰

A 20. század első évtizede hozta el az egységes nemzetközi váltójog eszméjének gyakorlatba történő átültetését. Ez több lépésben valósult meg, amelyek közül a Nemzetközi Jogi Egyesület Budapesten (1908-ban) megtartott 25. kongresszusa tárgyalt a váltóképesség nemzetközi egységesítéséről. A harminc évvel korábban Brémában megalkotott ún. brémai szabályokhoz hasonlóan a budapesti kongresszus is szabályzata élére állította azt a tételt, hogy a váltóképességet az általános szerződési képesség határozza meg.⁷¹ A nemzetközileg egységes váltójogot végül is csak 1912-ben a Hágában megrendezett nemzetközi váltójogi értekezlet alkotta meg. Hazánk is élénk szerepet vállalt a munkafolyamatokban, és az egyezményt közvetlenül létrejöttekor a hágai értekezleten aláírtuk. Ezt az egyezményt az igazságügyi kormányzat a törvényhozás elé terjesztette az új magyar váltótörvény javaslatával együtt. A tervezet a váltóképesség kérdésében fenntartotta az 1876. évi szabályt, de az írni nem tudók kötelezettségvállalásánál a 1876-os rendelkezéssel szemben erősebb biztosítékokat nyújtott, amelyek egyrészt kizárták azt, hogy az írni nem tudó tudatlanságával visszaéljenek, másrészt azonban nem zárták el teljesen az írni nem tudót a rá nézve esetleg kedvezőbb váltóhitel igénybevételétől.⁷² Az új váltótörvény javaslata azonban a világháború miatt csak tervezet maradt.

⁶⁹ Plósz: *A magyar váltójog kézikönyve*, 116.

⁷⁰ Nagy Ferenc: *Visszapillantás kereskedelmi és váltótörvényünk 30. esztendejére*. Jogtudományi Közlöny, 41. évf. (1906) 45. sz. 380.

⁷¹ Hantos Elemér: *A nemzetközi egységes váltójog vezérelvei (Budapesti szabályok)*. Jogtudományi Közlöny, 43. évf. (1908) 44. sz. 352.

⁷² Fodor Ármin: *Az új magyar váltótörvény javaslata*. Jogtudományi Közlöny, 50. évf. (1914) 5. sz. 42. sk.

ILDIKÓ BABJÁK

The Liability of the Illiterate on Bills of Exchange during the Dual Monarchy

In the era of the Dual Monarchy, almost half of the Hungarian population was unable to write and/or read, and the public showed great concern about the question: could the illiterate take liability on bills of exchange? First, the paper discusses the role of illiteracy in the exchange law. Bills of exchange were widely used all over the Monarchy, so it was obvious that on the pages of the Journal of Jurisprudence legal professionals published their view of the problems with liability on bills. The debate started with a Supreme Court decision in 1883. The arguments and counter-arguments of some famous jurists sent to the paper are described: as the limitation of liability on bills of exchange – as it was seen in the age – would mostly affect smallholders and people having unproductive professions (with qualification), the significant proportion of society would lose the chance of getting credit on bills of exchange. We prove that the proposals were intended to influence not only public opinion but also the 9th Hungarian Jurist Assembly, having a session just then. Thanks to the decision of the Assembly, the illiterate could get credit on bills of exchange: they could take liability on bills of exchange by delegation of authority or they could draw their names outlined on the paper by somebody else, or somebody could lead their hand when “singing” their names.

FÜGGELÉK

A jelenlévő népességből az írni és olvasni tudók száma összevetve
a nemmel és az anyanyelvvél
a Magyar Szent Korona országainak 1901. évi népszámlálása alapján

Közigazgatási egység	Magyar anyanyelvű		Német anyanyelvű		Tót anyanyelvű		Oláh anyanyelvű		Rutén anyanyelvű	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
Duna bal partja	206.187	176.319	53.260	53.154	361.726	303.265	161	25	62	17
Dunajobb partja	721.622	612.811	206.506	192.206	7.268	4.426	124	42	34	6
Duna-Tisza köze	839.141	742.119	142.163	137.637	26.791	23.772	1.171	318	3.033	2.522
Tisza jobb partja	261.681	234.895	33.764	32.723	104.305	96.876	304	19	22.953	16.563
Tisza balpartja	439.595	388.037	16.055	12.469	23.764	21.952	45.455	22.178	10.458	5.415
Tisza-Maros köze	128.713	105.608	154.984	149.609	14.564	12.095	157.476	65.732	197	124
Király-hágón túl	234.669	183.290	89.007	81.587	781	380	178.508	100.604	207	32
Fiume	1371	932	803	859	8	17	11	4	--	--
Magyarország összesen	2.832.979	2.444.011	695.542	660.244	539.407	462.783	383.210	188.922	36.944	21.673

Horvát anyanyelvű		Szerb anyanyelvű		Egyéb anyanyelvű		Ismeretlen Anyanyelvű		Összesen
<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>	<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>	<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>	<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>	
1.221	742	107	25	4.672	2.606	7	6	1.163.562
49.763	38.309	3.672	2.506	27.025	20.518	7	6	1.886.851
1.568	984	40.790	26.579	24.430	16.597	31	14	2.029.660
247	39	41	12	3.369	1.439	9	2	809.241
243	52	63	15	1.117	521	5	5	987.399
1.949	940	67.336	40.327	12.359	8.077	14	6	920.110
542	44	138	19	3.275	1.293	11	2	874.389
2.548	1.813	29	13	8.596	7.917	5	--	24.926
58.081	42.923	112.176	69.496	84.843	58.968	89	41	8.696.138

Forrás: *A magyar szent korona országainak 1901. évi népszámlálása*, Harmadik rész: A népesség részletes leírása / [...], szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1907. 662–693.